

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISNING AHAMIYATI

Hamidov Rushan Erkinovich

TURON ZARMED universiteti iqtisodiyot kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya. Bu maqolada inson kapitalini rivojlantirishning zamonaviy tizimini joriy etish va O'zbekiston sharoitida qo'llash, xorijiy va mahalliy olimlarning fikrlari o'rganilgan. Shu bilan birga inson kapitalining rivojlanish yondashuvlari va ularni O'zbekistonda qo'llashning muammolari yoritilgan va takliflar berilgan.

Kalit so'zlar. Raqamli iqtisodiyot, inson kapitali, inson resurslarini boshqarish tizimlari, HR, personalni boshqarish, personal.

Abstract. In this article, the introduction of the modern system of human capital development and its application in the conditions of Uzbekistan, the opinions of foreign and local scientists are studied. At the same time, human capital development approaches and the problems of their application in Uzbekistan were highlighted and suggestions were made.

Key words: Digital economy, human capital, human resource management systems, HR, personal management, personal

Kirish. Yangi O'zbekistonda oxirgi yillaridan boshlab amalga oshirilayotgan islohotlar insonni rivojlantirish maqsadiga yo'naltirilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev alohida ta'kidlab o'tganidek, bizning o'z oldimizga qo'ygan asosiy maqsadimiz - "barqaror rivojlanib borayotgan iqtisodiyotga asoslangan ochiq demokratik huquqiy davlat qurish, inson, uning manfaatlari, huquq va erkinliklari so'zda emas, amalda oliy qadriyat darajasiga ko'tarilgan, jahon miqyosida obro'-e'tibor qozongan jamiyat barpo etish"dir. O'zbekistonda 2023-yil «Insonga e'tibor va sifatli ta'lim» yili deb e'lon qilindi. Bu mamlakatda inson omiliga qaratilayotgan e'tibor dan dalolat beradi. Inson va uning bilimlari, istedodi, tajribasi istalgan jamiyat farovonligi va davlat iqtisodiy taraqqiyotining asosiy omiliga aylanmoqda.

Bugunda mamlakatimizda mavjud an'anaviy mehnat munosabatlari shakllari yetarli darajada moslashuvchanlikka ega emas hamda raqamli iqtisodiyotning talablariga, ichki bozorda va dunyo bozorida kuchayib borayotgan raqobatga to'liq javob bera olmaydi. Shu bilan bir qatorda inson resurslarini boshqarishda sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda lekin kadrlar salohiyati, kadrlarni o'qitish jarayonidagi oqsoqliklar

bevosida muammolarni to'liq barham topishiga qarshilik ko'rsatmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Inson kapitali, ya'ni shaxslarning bilim va ko'nikmalari bilan bog'liq resurslar -iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismidir. Inson kapitalining shakllanishini tushunish va kuzatish uchun global miqyosda mamlakatlar bilan taqqoslanadigan ko'rsatkichlarni o'rganish kerak. Xalqaro yutuq testlaridan foydalanishning ko'payishi bu yo'nalishdagi muhim qadamdir. Biroq, bunday testlar asosan rivojlangan mamlakatlarda o'tkaziladi, bu esa inson kapitalini shakllantirishdan eng ko'p foyda olishi mumkin bo'lgan rivojlanayotgan mamlakatlardagi ta'lim usullarini tahlil qilish qobiliyatimizni cheklaydi. Bu erda biz 2000 yildan 2017 yilgacha 164 ta davlatning global miqyosda taqqoslanadigan ma'lumotlar bazasini yaratish orqali bu bo'shliqni bartaraf qilamiz. Ma'lumotlar dunyo aholisining 98 foizini tashkil qiladi va rivojlanayotgan iqtisodiyotlar kiritilgan mamlakatlarning uchdan ikki qismini tashkil qiladi. Ushbu ma'lumotlar to'plamidan foydalanib, biz boshlang'ich va o'rta ta'limga qabul qilishning ko'payishiga qaramay, ta'lim sohasidagi global taraqqiyot - barqaror rivojlanishning ustuvor maqsadi - cheklanganligini ko'rsatamiz.

Inson kapitali Indeksning muhim xususiyati shundaki, u qat'iy mikro-ekonometrik tadqiqotlarga asoslangan holda sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlarining shaxslar va mamlakatlar samaradorligiga qo'shgan hissasini o'lchaydi. Noam Angrist, Simeon Djankov, Pinelopi Koujianou Goldberg va Garri Patrinos tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida Inson kapitali indeksini o'lchash usullari ishlab chiqilgan.

Tadqiqot metodologiyasi va tahlil natijalari

Inson kapitali indeksi (ing. Human Capital Index (HCI) – sog'liqni saqlash va ta'limning keyingi avlod ishchilarining samaradorligiga qo'shgan hissasini miqdoriy jihatdan belgilaydi. Indeks ilk bor 2018-yil oktabr oyida e'lon qilingan va 157 mamlakatni o'z ichiga olgan. Inson kapitali indeksi bolaning kelajakda qay darajada samarali kadr bo'lib shakllanishini o'lchaydi. Indeks qiymati 0 dan 1 gacha intervalda bo'lib, qiymat 1 ga yaqinlashishi bugungi bolalarning kelajakda qay darajada yetuk inson bo'lib shakllanishini ko'rsatadi.

Inson kapitali indeksida 3 ta asosiy komponent bor:

1. Tirik qolish ehtimoli
5 yoshdan oshgan bolalar ulushi - foizda (%)
2. Ta'lim
Ta'lim miqdori (kutilayotgan ta'lim davomiyligi)
Ta'lim sifati (uyg'unlashgan test natijalari)
3. Salomatlik holati

Katta yoshdagilarning umr davomiyligi (60 yoshgacha yashagan 15 yoshli o'smirlar ulushi, %)

Bolalar o'rtasida sog'lom o'sish (5 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanish sur'atlari, %)

Inson kapitali indeksi tirik qolish ehtimoli, ta'lim va sog'liqning mahsuldorlikka nisbiy hissasini quyidagi tarzda ko'paytirish yo'li bilan hisoblanadi:

$$IKI = \text{Tirik qolish ehtimoli} * \text{Ta'lim} * \text{Salomatlik holati}$$

Inson kapitali indeksi - 2020 bo'yicha mamlakatlar ro'yxati, eng yuqori 10 ta mamlakat keltirilgan.

Reyting	Mamlakatlar	Baholash (erishilgan potentsial foiz)
1	 Singapur	0.88
2	 Hong Kong	0.81
3	 Yaponiya	0.80
4	 Koreya Respublikasi	0.80
5	 Kanada	0.80
6	 Finlandiya	0.80
7	Makao	0.80
8	 Shvetsiya	0.80
9	 Irlandiya	0.79
10	 Niderlandiya	0.79

Xulosa va takliflar. Yuqoridagilardan shuni ko'rish mumkinki inson kapitali borasida jahon iqtisodchi olimlari ko'plab tadqiqotlar olib bormoqda, jahonning rivojlangan mamlakatlarida inson kapitali indeksi nihoyatda yuqori, davlatning inson resurslaridan unumli foydalanishi jamiyat rivojini taminlashi xulosa qilinishi mumkin. Yangi O'zbekistonda davlatning siyosatidagi asosiy e'tibor qaratilayotgan soha bu tadbirkorlikni va inson kapitalini rivojlanishiga e'tibor qaratilmoqda shu orqali jamiyat rivojini taminlashga uruniliyapti biroq ishlar yetarli darajada natija bermayotgani jamiyat sekin rivojlanayotgani bu faqat qonun yoki jamiyatdagi byurakrarak to'siqlar sababli emas. Shu o'rinda quyidagi tavsiyalarni keltirish mumkin:

- Birinchi navbatda sog'lom ota-onalarni sog'lim farzandlar dunyoga keltirishiga e'tibor qaratish, sog'liqni saqlash sohasidagi bolalar salomatligiga e'tibor berish.

- Ta'lim davomiyligi va talim sifati yo'nalishlarini qayta o'rganib shu yo'nalishda islohotlarni amalga oshirish, ayniqsa maktab talimi davomiyligini qayta ko'tib chiqish.

- Katta yoshdagilar orasida salomatlik etikasini rivojlantirish maqsadida bolalarni yoshlikdan o'z sog'ligiga e'tibor qaratishi kerakligi borasida maktab ta'limidan boshlab maxsus fanlar o'qitilishi bo'yicha ma'lum yo'nalishlarni belgilash kerak.

Bizningcha yuqoridagilarni jamiyat hayotiga tadbiiq qilinishi inson kapitali indeksiga bevosita ijobiiy tasir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiiyotlar ro'yhati

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 22.12.2022.

<https://uzreport.news/politics/Ozbekistonda-2023-yil-nomi-e-lon-qilindi>

https://uz.wikipedia.org/wiki/Inson_kapitali_indeksi

<https://www.nature.com/articles/s41586-021-03323-7>

Jahon banki malumotlari. The World Bank. doi:10.1596/1813-9450-8593